

תַּעֲצֹר שְׁמֵשׁ מְנוֹרַת הָאֱלִים,
 הָאוֹר הַמְּאִיר בְּשָׁמַיִם.
 מֵאֲהַבַת מַת בֶּן הָאֱלִים.
 וַתַּעַן הַבְּתוּלָה עֲנַת :
 לְשִׁבְרֶךָ, הָאֵל, בְּכִיָּתִי,
 בְּהִתְנַסְּלִי אֶל תְּשֻׁמָּה,
 אֶל תְּשֻׁמַּח ב — — י :
 תִּלְתִּיךְ אֲחֻזִּים בְּיָמֵינִי,
 קוֹוֹצוֹתֶיךָ בְּגִדּוֹלַת כַּח יָדַי,
 אֲמַרְטָ שְׁעַר קֶדְמְךָ ;
 אוֹלֶיךָ שִׁיבְתֶךָ דָּם,
 שִׁיבַת זְקִנְךָ גִּצְחַת,
 וַיַּעַן אֵל מִשְׁכַּעַת הַדְּרִימָה,
 מִבְּפָנַיִם לְשִׁמְנֵה הַסְּגָרִים :
 יְדַעְתִּיךָ, בְּתִי, כִּי אֲנִישָׂה אֶתְּךָ,
 כִּי אֵין לִפְנֵי הָאֱלֹהִים תְּקוּמָה.
 מֵהִדְתְּ בְּקִשִּׁי, הַבְּתוּלָה עֲנַת ?

תגלית כתובת עברית חדשה מלפני גלות בבל

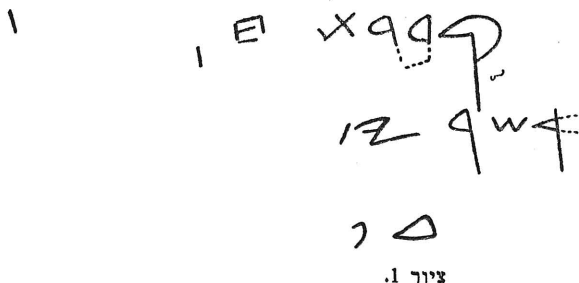
מאת א. רייפנברג

כתובות על גבי אבנים בנות התקופה שלפני גלות בבל הן תופעה נדירה בארץ-ישראל. מלבד כתובת השלוח ואותיות אחדות על מצבה בשומרון, הרי הכתובות העבריות היחידות מהתקופה הזאת שנתגלו נמצאו בכפר השלוח. בשנת 1870 מצא כאן קלירמון-גאנו שתי כתובות על קברי מתים, והן הוצאו ממקומן והועברו לבית הנכות הבריטי (1). בכתובת האחת אפשר למצוא שארית של שם פרטי ומתוך הכתובת השניה אפשר לפי דעתם של קלירמון-גאנו וקאסטו (2), לפענח את המלים אשר על

(1) Ch. Clermont-Ganneau, *Archaeological Researches in Palestine*, (1899), 'ר (1)
 .Vol. 1 p. 305 foll.

(2) D. Diringer, *Le Iscrizioni Antico-Ebraiche Palestinesi* (Firenze 1934), 'ר (2)
 .p. 105 et seq. ושם רמיוות נוספות.

הבית. בשנת 1884 גילה קלירמון-גאנו שארית של שתי מלים עבריות על המונוליט מהשלוח (3). באביב משנת 1946 מצאתי אני כתובת חדשה, וגם היא בכפר השלוח. הכתובת נמצאת מעל הכניסה לקבר, בבית השיח' לאבו עֶדְנָאן, (ר' לוח א' ציור 1), הנמצא בשלוח העליון, במרחק 65 מטר דרומית-מערבית מהמונוליט. וגובל מצד צפון עם הקברים שמהם לקח קלירמון-גאנו בזמנו את כתובותיו. הכניסה לקבר היא חסומה והכוך עצמו משמש בור מים. הכתובת המסודרת בשלוש שורות מטושטשת עד כדי-כך שרק עשר אותיות ניתנות לפיענוח ודאי. אורכה של הכתובת הוא בערך 45 ס"מ וגובהן של שלוש השורות הוא 19 ס"מ. הכתובת נמצאת 19 ס"מ מעל הכניסה לקבר.

ציור 1.

השורה הראשונה מתחילה במלה קברת ז"א קבורת אחריה נמצא קו הפרדה. מכיוון שאין רווח מספיק בין הסימן הזה והאות הברורה הבאה אחריו עלינו להסיק, שהמלה הקרובה מתחילה באות ח. מהאות שאחריה נשתמר רק החלק התחתון; זו היתה אולי אות ו, א או ק. הרווח בין שתי האותיות ניוק במידה רבה, אך נדמה שהוא בכל זאת איננו די רחב כדי להכיל אות נוספת. בסוף השורה נראים שרידים של אות אחרת.

בשורה השניה אפשר לקרוא את המלה אשר אף כי האות א סבלה מאד מהתרווחות. המלה הבאה מתחילה באות י. האות שאחריה אף היא ניוקה מאד; ייתכן שזו היתה האות נ, מ או—מה שמתקבל על הדעת ביותר: האות פ.

בשורה השלישית אפשר לפענח בוודאות רק את האות ד, אחריה היתה כנראה ע. המלה קבורה להוראת מקום הקבורה ידועה היטב מהמקרא. היא מצויה כבר בראש' מ"ז, ל'; שם' ל"ד, ו'; אולם במיוחד השתמשו בה בקשר אל קבורת מלכי יהודה (4) המלה קבורה באה כאן בצורת סמיכות; היות והמלה הבאה אחריה מתחילה כנראה באות ח, יש יסוד להנחה שאין לקרוא את המלה קבורת. בהתחשב עם האפשרויות הרבות ביחס לפיענוח האות הבאה (ו.ק.א) אינני מביע לפי שעה שום השערה. המלה אשר בשורה השניה היא מובנת, המלה הבאה אחריה מתחילה באות י, בגלל שטטושה של האות הקרובה אליה נמנע אני לפי שעה מלחות את השערת ע'ליה.

את זמנה של הכתובת יכולים אנו לקבוע במידה יותר גדולה של וודאות צורת האות ד (דומה לדלטה היוונית) מן הנמנע שתהיה מאוחרת מהמאה התשיעית

(3) דירינגר, כנ"ל, ע' 102 ואילך.

(4) אחז, מל"ב ט', כ"ח; אמון, מל"ב כ"א, כ"ו; יואש מל"ב כ"ג, ל'; עוויה, מל"ב כ"ו, כ"ג.

או השמינית, היות ובתקופה מאוחרת יותר קווה המאונך הימני של האות מוארך כלפי מטה. מצד שני דומות האות ק ושאר האותיות לכתוב שבכתובת השלוח, ומכאן שאינן קדומות מהמאה השמינית. בזה אנו מגדירים את זמנה של הכתובת שלנו למאה השמינית, ואולי לתחילתה של המאה הזאת.

מכל מקום לפנינו קבר של אישיות רמת-המעלה בממלכת יהודה, והכתובת מעידה על השימוש בביטוי קבורה, הידוע עד כה רק מהתעודות הספרותיות.

אולם לדעתי חשובה תגלית הכתובת הזאת גם מבחינה אחרת. כבר השלוח הוא מלא קברים, השונים משאר הקברים המצויים בסביבות ירושלים. לפי דבריו של קלרמון-גאנו מצטיינים הקברים הללו באופיים המיוחד, אין אלה קברי משפחה, היות ואין בהם מקום יותר מאשר לאדם אחד, שנים או לכל היותר לשלושה.

קלרמון-גאנו מתאר אותם במלים אלה: "הרושם הראשון שלי בהיכנסי (לתוך חדרי קברים אלה) היתה השתוממות והתפעלות, בראותי את הצורה בלתי הרגילה של התקרות, את החידוש בסידור הקברים, את ההתאמה שבממדי החדרים, את הטיפול הקפדני שהושקע בהחלקת כל השטח, את השימוש המובהק בקווים ישרים ואת רעיון הגדולה הכולט בהם, על אף מידותיהם הזעומות. כדי למצוא דבר-מה הניתן להשוואה אתם, בקנה-מידה גדול יותר, עלינו לפנות לבתי-הקברות במצרים או באסיה הקטנה."

אני תמיד דעה עם התאור הזה, בייחוד במה שנוגע למונולית שבה שלוח. בשים לב לעובדה שנתגלו בכפר ארבע כתובות מתקופת ממלכת יהודה, אני בא לידי המסקנה הבאה: בלי כל ספק היה בשלוח בית קברות מתקופת ממלכת יהודה ובוודאי כאן היה מקום קבורתם של אנשים רמי-מעלה. ואם כך, האם הנחה נועזה מדי היא שגם מקום קבורתם של מלכי יהודה היה בסביבה הזאת? הפסוקים, שלפיהם נמצאו קברות מלכי יהודה בעיר דויד, אינם סותרים את ההנחה הזאת, היות והמרחק בין עיר דויד לקברים הוא רק מאה וחמישים מטר בקו ישר החוצה את עמק קדרון. קשה גם להניח שמלכי יהודה נקברו בין חומות העיר.

סיוע נוסף להשערה הזאת אנו מוצאים אחרי עיון במקראות הנוגעים בשאלה הנדונה. אנו קוראים (5): וְאֵת שַׁעַר הָעֵינַן הַחֲזִיק שְׁלֹן... וְאֵת חוֹמַת בְּרַכַּת הַשְּׁלַח לְגַן הַמְּלָךְ וְעַד הַמַּעְלֹת הַיְּוֹרְדוֹת מֵעִיר דָּוִד. אַחֲרָיו הַחֲזִיק נְחֻמְיָה... עַד נֶגַד קְבְּרֵי דָּוִד וְעַד הַבְּרָכָה הָעֲשׂוּיָה וְעַד בֵּית הַגְּבָרִים. מהפסוק הזה יוצא שקברו של דויד היה צפונה מברכת השלוח. בספר נחמיה ג', כ"ו אנו קוראים, שמקומו היה דרומה מ"שַׁעַר הַמַּיִם" וזאת היא הגדרת המקום בגבולות של 250 מטר. מאחר שדבר ודאי הוא שהמקומות הנזכרים כאן היו ממוזל לקבר, מן הסתם היה מקום הקבר מעבר השני של הקדרון כלומר בשלוח. וארשה לעצמי עוד הערה נוספת: כתוב (6) וַיִּשְׁכַּב יְחִזְקִיָּהוּ עִם אֲבוֹתָיו וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּמַעְלֵה קְבְּרֵי בְּנֵי דָּוִד... קיימת עליה המובילה אל קברות השלוח (7); זה הוא מעלה מדרגות חצובות בסלע במרחק של 60 מטר דרומה מהקברים שלנו. במעלה הזו משתמשות עדיין נשי השלוח כדי להביא מים מהגיחון. מובן מאפיו שאין כל אפשרות להגדיר את תקופתן של המדרגות

(5) נחמיה ג', ט"ו-ט"ז.

(6) דהיי"ב, ל"ב, ל"ג.

(7) הסלע הזה עם מדרגותיו וזהה - לפי דעתנו בלי יסוד - ע"י קלרמון-גאנו עם חאבן